

УДК 631.11 (477 73)

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА І СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА, РОСТУ ТРУДОЗАЙНЯТОСТІ І ПІДВИЩЕННЯ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

І.В.Шейн, кандидат економічних наук

Т.В.Порудєєва, науковий співробітник

Миколаївський інститут агропромислового виробництва

У роботі розглядаються соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільськогосподарського виробництва, росту трудозайнятості і підвищення життєвого рівня сільського населення. Аналізуються причини недостатньо ефективного використання землі, трудових і матеріальних ресурсів в агропромисловому комплексі. Значна увага приділена підготовці кваліфікованих кадрів для їхньої діяльності в умовах ринкової економіки, поліпшенню виробничих, житлових і культурно-побутових умов для роботи і життя селян, а також зміцненню матеріально - технічної бази соціальної інфраструктури на селі.

В работе рассматриваются социально-экономические проблемы развития украинского села и сельскохозяйственного производства, роста трудозанятости и повышение жизненного уровня сельского населения. Анализируются причины недостаточно эффективного использования земли, трудовых и материальных ресурсов в агропромышленном комплексе. Значительное внимание уделено подготовке квалифицированных кадров для их деятельности в условиях рыночной экономики, улучшению производственных, жилищных и культурно - бытовых условий для работы и жизни крестьян, а также укреплению материально - технической базы социальной инфраструктуры на селе.

Становленню і перспективам розвитку українського села, підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, росту трудозайнятості і життєвого рівня сільського населення в умовах ринкової економіки постійно приділяли і приділяють підвищену увагу багато вчених аграрного сектора народного господарства. Так, наприклад, К.М.Пугачова вважає доцільним внести зміни в систему адміністративно — територіальних одиниць країни, більше робити капіталовкладень у розвиток аграрного сектора економіки,

що приведе до розвитку сільських територій і росту життєвого рівня населення [1]. М.С.Шкурка прийшов до висновку, що зміни, які відбуваються на селі, поки не дали очікуваних економічних і соціальних результатів [2]. В.С.Чичерин зауважує, що на відміну від соціалізму, де виробничі відносини строго з'єднані і регламентовані, в умовах ринку діють інші закони. Господарське і громадське життя автономні. Посилено незалежність сільського жителя від втручання в його виробниче і приватне життя. Діють саморегулюючі економічні зв'язки. Зростає вага таких здорових традиційних цінностей як родина, релігія, національні звичаї, дотримання законів і необхідних правил [3]. М.І.Соболева [4] і А.М.Шотхін [5] пишуть, що соціальні проблеми села, становлення і розвитку сільських територій, ефективного реформування виробничих і культурно-побутових відносин повинні визначати діяльність державних структур на всіх рівнях, тому що розвиток сільських територіальних громад і виробнича діяльність селян впливають на якість життя всього сільського і міського населення.

Ряд важливих питань по основних напрямках розвитку сільських територій і сільськогосподарського виробництва поставлено в дослідженні М.Х.Вдовиченко, К.І.Якуби, М.К.Орлатія та ін. [6].

Але складні проблеми розвитку села та сільськогосподарського виробництва в сучасних ринкових умовах достатньою мірою не досліджені.

Немає комплексних науково-обґрунтованих програм подолання негативних явищ, пов'язаних з падінням життєвого рівня сільського населення та розвитку сільських територій.

Ця робота ставить перед собою мету привернути увагу регіональних і місцевих органів влади, вчених, всього населення до необхідного комплексного рішення задач розвитку сільських територій в складних кліматичних і економічних умовах півдня України.

Миколаївська область, як і інші регіони України, має величезний природно-економічний, науково-технічний і кадровий потенціал. Вона має 2011,4 тис. га сільськогосподарських угідь, із них 1698,1 тис. га орних земель. З 1239,8 тис. чоловік населення в

сільській місцевості проживає 416,7 тис. чоловік або 33,6%. Значна частина населення, у тому числі пенсіонери і особи з обмеженою працездатністю, зайнята в колективних, орендних, приватних і інших підприємствах, в особистих селянських і фермерських господарствах.

Миколаївська область поділяється на 19 сільських районів. На її території розташовано 898 сільських населених пунктів. Організовано і діє 345 сільськогосподарських підприємств, 4530 фермерських і більш 138,8 тис. особистих селянських господарств.

В кращі роки за останні десять років виробництво сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств склало: зерна — 2430,1 тис. т (2002р.), цукрового буряка — 582,3 (1995 р.), сояшнику — 411,9 (2003 р.), картоплі — 231,4 (1995 р.), овочів — 180,5 (2003 р.), плодів і ягід — 71,3 (1995р.), винограду — 56,1 (1995 р.), молока — 527,1 (1995 р.), м'яса усіх видів (у забійній вазі) — 59,4 тис. т (1995 р.), яєць — 224,6 млн. шт.(2003 р.), вовни — 759 т (1995 р.). Вироблялася й інша продукція землеробства і тваринництва.

В Україні, відповідно до вимог ринку, йдуть глибокі соціально-економічні перетворення, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки держави, на створення умов для ефективного функціонування сільськогосподарських виробництв, на поліпшення матеріального благополуччя і культурного рівня життя всіх верств населення. У процесі здійснення аграрної реформи створено умови для функціонування сільськогосподарських підприємств у нових умовах. Розроблено правову базу для забезпечення державних гарантій приватної власності на землю і майно, розвитку різних форм власності та господарювання, для вільного вибору організаційних систем виробництва і реалізації продукції, придбання матеріально-технічних та інших засобів сільськогосподарськими товаровиробниками.

На принципах приватної власності діють акціонерні товариства, виробничі кооперативи, приватно-орендні сільськогосподарські підприємства, особисті селянські, фермерські й інші господарства.

Однак соціально-економічні перетворення на рівні регіону, області, району і села йдуть повільно. Вони не охоплюють всі аспекти проблеми і поки не дають відчутних економічних і соціальних результатів. Сільськогосподарське виробництво ведеться з недостатньою ефективністю.

Фінансові результати від сільськогосподарської діяльності низькі. У 2000 р. отримано 50,7 млн. грн. прибутку, у 2002 р. — 20,5 млн. грн., а в 2003 р. — підсумки були незадовільними: замість прибутку отримано збиток рівний 3,1 млн. грн. З 345 сільськогосподарських підприємств у 2003 р. 147 були нерентабельними. Збиток склав 75,1 млн. грн. або по 510,9 тис. грн. у розрахунку на одне збиткове господарство.

Більшість фермерів працює з низькою рентабельністю. Є і збиткові господарства. Отриманий ними прибуток не завжди покриває понесені витрати. Розмір доходів не достатній. Він не дозволяє вести розширене відтворення.

Матеріально-технічна база аграрних підприємств, технології, які застосовують, кадровий потенціал не цілком відповідають підвищеним вимогам часу, а результати й умови праці не сприяють матеріальній і моральній зацікавленості селян в удосконалюванні виробництва, освоєнні досягнень сільськогосподарської науки і передової світової практики.

У Миколаївській області обсяги виробництва нестабільні і вони не задовольняють постійно зростаючі потреби. Скорочуються посівні площі ряду основних культур. У порівнянні з 1991 р. поголів'я великої рогатої худоби у 2003 р. знизилася в 3,9 рази, корів — 2,1, свиней — 6,4, овець і кіз — у 9,6 рази.

Врожайність культур, які вирощуються, низька. Удої молока на корову в сільськогосподарських підприємствах за вище зазначені роки знизилася з 2433 до 1706 кг, настриг вовни від однієї вівці з 3,7 до 2,5 кг. Низькі прирости живої маси великої рогатої худоби і свиней. Постійно ростуть витрати і собівартість продукції. Її якість не сприяє підвищенню реалізаційної ціни і рівня прибутковості. Рентабельність сільськогосподарського виробництва в 1991

р. дорівнювала 49,8%, у 1998 р. — 17,7, у 2000 р. — 8,3%, а в 2003 р. виробництво було збитковим.

Парк тракторів, комбайнів, інших сільськогосподарських машин не дає можливості в агротехнічні строки якісно виконувати весь комплекс робіт у відповідності з прийнятими технологіями. Кількість тракторів, які використовуються у сільськогосподарському виробництві в 2003 р., у порівнянні з 1991 р. знизилась в 4,3 рази, комбайнів — у 4,6, інших сільськогосподарських машин — у 2,8 рази. Техніка зношена на 65-85%. Нові трактори, комбайни, сівалки, культиватори, борони через відсутність засобів і високих цін на техніку не купуються. Ремонт старих сільськогосподарських машин вимагає великих трудових і фінансових витрат. Він не дає очікуваного ефекту.

Внаслідок високих темпів урбанізації і зниження життєвого рівня, дії негативних економічних, соціальних, демографічних, екологічних і інших факторів чисельність сільського населення постійно зменшується. Смертність значно перевищує народжуваність. Знижується трудоzайнятість. У 1996 р. середньорічна чисельність працівників зайнятих у сільському господарстві області дорівнювала 105,3 тис. чол., у 2000 р. — 47,0, у 2003 р. — 38,9 тис.чол. Кількість працюючих зменшилася за вище названий час на 36,9%. Ростає число пенсіонерів і осіб з низькою трудовою активністю. Різко падає престижність сільськогосподарської праці. У 2003 р. заробітна плата в сільському господарстві дорівнювала 239,1 грн., а в промисловості — 750,7 грн. (у 3,1 рази більше). Багато чоловіків і жінок працездатного віку виїжджають на постійну і тимчасову роботу в міста, країни ближнього і далекого зарубіжжя.

Ростає безробіття. У 2001 р. було 18,1 тис. чол. безробітних, які проживали в сільській місцевості. У 2003 р. їх кількість зросла на 18,2% і склала 21,6 тис. чоловік. У зв'язку з відсутністю роботи і засобів для нормальної життєдіяльності у значної частини селян немає впевненості в завтрашньому дні. Безробіття підриває моральні підвалини населення і є серйозною причиною соціальної напруженості в суспільстві. Воно породжує

злочинність, пияцтво, крадіжки, інфекційні хвороби і багато інших негативних явищ.

Інвестиції за рахунок бюджетних і інших засобів, які вкладені в останні роки в розвиток села, не відповідають потребам. За 2001-2004 рр. у Миколаївській області не введено в експлуатацію жодного нового великого сучасного тваринницького комплексу і приміщення для великої рогатої худоби, свиней, овець і птиці. Не будуються сучасні заводи і цехи для переробки сільськогосподарської продукції і виробництва комбікормів, а підприємства цього профілю, які раніше діяли, використовуються з низькою ефективністю. Не споруджуються нові зрошувальні системи, а вже освоєні зрошувані землі використовуються не раціонально. У ряді підприємств зрошувана техніка і спорудження для поливу розукомплектовані і виведені з ладу.

У сільській місцевості мало будується житлових будинків з водопроводом, каналізацією й іншими зручностями. Є села, що не забезпечені водою і не підключені до мереж природного газу. У 2003 р. було 63 села, жителі яких користувалися привізною водою.

У ряді сіл закрито будинки культури, клуби і бібліотеки. Практично припинився показ сучасних кінофільмів. Не функціонують, як раніше, колективи художньої самодіяльності, кружки по інтересах для школярів молодших і старших класів. Не у всіх селах є дитячі дошкільні установи, фельдшерсько-акушерські пункти, підприємства по наданню населенню побутових послуг.

Для становлення і розвитку села і агропромислового виробництва, ліквідації негативних наслідків демографічної і соціальної кризи необхідно розробляти і здійснювати програми на державному, регіональному, обласному і районному рівнях виходу зі складної економічної, демографічної і соціальної ситуації. Програми повинні передбачати етапи розвитку кожного населеного пункту, аграрного та іншого секторів народного господарства, що позначиться на активізації демографічної і соціальної ситуації.

Досвід розвинутих країн світу показує, що становлення і

розвиток села і агропромислового виробництва неможливо без обліку соціальних потреб селян, належного рівня кваліфікації і культури сільських жителів, матеріальної і моральної мотивації їх трудової і соціальної активності. Економічні, правові і соціальні реформи повинні відповідати рішенням поставлених задач з урахуванням використання у всіх галузях і напрямках прогресивних технологій, досягнень науки і передової світової практики. У кінцевому результаті соціальна і виробнича перебудова села повинна забезпечити високий рівень життя сільського населення, інтеграцію міста і села в сфері виробництва, побутового і культурного обслуговування населення.

Особливо важливо забезпечити сільське господарство кваліфікованими кадрами керівників, фахівців, робітників масових професій, що вміють трудитися в ринкових умовах при складній економічній і соціальній ситуації. Для підготовки і перепідготовки кадрів доцільно ширше використовувати вищі і середні сільськогосподарські навчальні заклади, професійно-технічні училища і школи, курсові заходи, ознайомлення з досвідом роботи кращих вітчизняних і закордонних колективів.

Розвиток виробництва, становлення соціальної сфери і забезпечення нормального функціонування територій і сільських громад взаємозалежні. Це обумовлено спільністю економічних, соціальних і екологічних цілей.

При цьому відродження, становлення і розвиток сільських територій і громад необхідно розглядати тільки з урахуванням раціонального використання землі, матеріальних і трудових ресурсів. Кризовий соціально-економічний стан села можливо змінити на позитивний розвиток тільки при правильному здійсненні земельної реформи і впровадженні ринкових відносин у всьому комплексі взаємообумовлених і взаємозалежних проблем.

У ринкових умовах важливе значення має трудозанятість населення, його доходи і джерела їхнього формування. Від розміру доходів залежить матеріальний добробут сільських жителів, розвиток і удосконалення систем життєзабезпечення сільських

територій і громад.

На даний час доходи населення в основному формуються за рахунок роботи на державних, колективних і приватних підприємствах, від виробництва і реалізації продукції із сільських подвір'я.

Інфляція, постійний ріст цін і тарифів, дефіцит окремих товарів і ряду послуг істотно впливають на зниження життєвого рівня населення, що обумовлює підвищення інтенсивності роботи, розширення сфер застосування праці і капіталу.

Серед економічних, соціальних і інших проблем, які вирішуються при переході до ринкової економіки, однієї з найважливіших є соціальний захист селянства. В Україні прийнято в цьому плані постанови Верховної Ради, укази Президента країни і рішення Кабінету Міністрів. Однак вони не завжди виконуються в повному обсязі та й не вирішують усіх необхідних задач.

Задоволення потреб сільських жителів, відтворення трудових ресурсів, регулювання міграції, раціональне використання часу праці і відпочинку залежать від стану і розвитку інфраструктури села. Законом "Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві України" передбачено здійснити якісні зміни рівня життя працівників села, подолати регіональні диспропорції в забезпеченні сільського населення соціально-культурними благами, усунути відмінності в умовах побуту жителів міста і сільських населених пунктів.

Нееквівалентний характер господарських зв'язків між містом і селом призвів до відставання рівня життя сільського населення від міського. Інвестиції в соціальну сферу села найчастіше були не за рахунок бюджетних засобів, як у містах, а з доходів сільськогосподарських підприємств. Вони були недостатніми. У результаті рівень забезпеченості сільських жителів об'єктами соціальної інфраструктури значно нижче, ніж у місті.

Для розвитку соціальної інфраструктури села необхідно велику частину асигнувань виділяти аграрному сектору економіки для реформування його соціальної сфери, створення необхідної матеріа-

льно-технічної бази, будівництва житло-побутових і виробничих об'єктів соціально-культурної сфери.

Діючий господарський механізм у соціальній сфері послуг малоефективний. Необхідні його істотні зміни з урахуванням вимог ринкової економіки. Варто ліквідувати монополізм, провести роздержавлення підприємств і установ, приватизацію, створити нові форми власності і конкурентності соціального середовища, перебороти відчуженість працівників соціальної сфери від засобів виробництва і результатів праці.

Для задоволення потреб сільського населення в різних послугах службу соціального сервісу села доцільно перевести на нові форми і методи обслуговування, створити орендні, кооперативні, приватні і інші підприємства, збалансувати їхню діяльність з урахуванням маневрування матеріально-технічними і трудовими ресурсами, підсилити економічні методи господарювання, домагаючись при цьому високоефективної діяльності.

Реформування соціально-культурної сфери села неможливе без підготовки висококваліфікованих кадрів, що вміють працювати в умовах ринкової економіки.

Без здійснення соціально-економічних проблем відродження і становлення українського села неможливо. Задачі складні. Вони повинні вирішуватися в масштабах держави, на рівні регіону, області, району і кожного окремого населеного пункту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пугачова К.М. Сільські проблеми удосконалення адміністративно – територіального улаштування України // Економіка АПК. – 2004.- №1. – С.149 -152.
2. Шкурка М.С. Прогнозування соціально – економічного розвитку території сільських районів // Економіка АПК. – 2004.- №5. – С. 142 – 148.
3. Чичерін В.С. Сільський соціум і його місце в системі соціально – економічних відносин // Економіка АПК. – 2004. – №8. – С. 150 – 154.
4. Соболева Н.І. Соціологія суб'єктивної реальності: -К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 50-52.
5. Шатохін А.М. Соціологія села. – К.:Науковий світ, 2000.- С.88 – 90.
6. Вдовиченко М.Х., Якуба К.І., Орлатий М.Д і ін. Соціальне відродження і розвиток села в умовах становлення ринкової економіки. – К.: "Урожай", 1993. – 216 с.